

SBÍRKA SKLENĚNÝCH DIAPOZITIVŮ Z FOTOARCHIVU TĚLESNÉ VÝCHOVY A SPORTU A DIGITALIZACE V NÁRODNÍM MUZEU

Jana Kuříková – Marie Tůmová – Lucie Swierczeková

Sbírka skleněných diapositivů Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea

Sbírka skleněných diapositivů vznikla sbírkovou činností za několik desetiletí a je uložena ve fotoarchivu Muzea tělesné výchovy a sportu.¹ Jedná se o sbírku obsahující několik tisíc skleněných diapositivů, většinou z přelomu 19. a 20. století. Jejich původci jsou různí. Můžeme s určitostí říci, že v některých případech se jedná o Sokol, Klub českých turistů či jednotlivce. Je zde však velká část skleněných diapositivů, jejichž původ nám zůstává neznámý. Velká část diapositivů, pocházející z přednášek Sokola a Klubu českých turistů, byla mezi lety 1972–1989, po převzetí Muzea sportu a tělesné výchovy Národním muzeem, včleněna do jedné řady. Dokazují to štítky s novým číslováním a popisem, kterými jsou jednotlivé diapositivity opatřeny a seznamy diapositivů v evidenčních knihách. Současně se však vytratilo povědomí o původním číslování těchto diapositivů a jejich původcích.

První skleněné diapositivity se začaly objevovat od roku 1851. Jedná se o pozitivní kopii na průhledném podkladu. Diapositivity byly nejčastěji užívány pro „přednášky se světelnými obrazy“, velice často cestopisné či vlastivědné. Pomocí skioptikonu² byly promítány na plátno nebo stěnu jako obrazový doprovod přednášek. Popularitu si tyto přednášky získaly koncem 19. století. První projekce proběhla v Klubu fotografů amatérů v Praze 3. dubna 1893.

Diapositivity měly většinou formát 8,5 × 8,5 cm. Ochranné sklo bylo ke sklu s citlivou vrstvou připevněno lepenkou. Pro větší efekt se diapositivity také kolorovaly. Kolorování diapositivů bylo módní záležitostí kolem roku 1900, velké fotografické podniky na ně zaměstnávaly i řadu lidí. Užívalo se různých malířských technik a barev, nejvíce anilinových nebo akvarelových. Promítání světelných obrazů ztrácelo na oblibě s rozvojem filmu. S rozmachem biografů začaly být veřejné projekce diapositivů hlavně záležitostí osvětovou.³

Jako pomůckou k přednášce se světelnými obrazy si většina přednášejících připravila referát opatřený odkazy na čísla jednotlivých diapositivů. Např. „*Hned na pobřeží minime hotel „Nationale“ (1) kolem kapličky (2) kde nedaleko vidíme malou explozi (3) výše na kopci spatříme pěkný mramorový kříž (4), (5) a pěkný pohled na Cirkvenici (6). Následující obrázky (7) zavedou nás (8) na náměstí (9) ke stojanu s pitnou vodou (10), kterou si ženy v putnách domů odnášejí...*“⁴ Připojeny bývaly také rady pro případné další přednášející, kteří mohli materiál dále využívat.

Jako vzorový příklad mohou sloužit poznámky sokolského pracovníka Augustina Očenáška, které však pocházejí až z období první republiky (z roku 1920). Svě poznámky opatřil následným vysvětlením: „*Přednáška tato jest rozdělena na čtyři oddíly, každý oddíl pak na část slovní a část obrázkovou. Část slovní se přečte při světle, pak teprv se shasne světlo a promítnou se obrázky s nejmenším vysvětlením jako doplněk výkladu slovního. Tento způsob se odchyluje od obvyklých přednášek se světelnými obrazy, najmě krajinářskými, kde obrázky včasné vpadají do plynoucího textu přednášky.*“

Ve sportovním fotoarchivu se dochovalo několik složek s texty k těmto přednáškám s přesným postupem, jak diapositivity promítat, s celým komentářem k jejich obsahu.⁵

Tématy skleněných negativů, uložených ve sportovním fotoarchivu, nejsou jen krásy Rakouska-Uherska, ale vzhledem k častému sokolskému původu diapositivů⁶ i sokolské slety, olympijské hry (Antverpy 1920) nebo reprodukce uměleckých děl sloužící k osvětovým přednáškám. Celkem bylo v rámci projektu digitalizace, který byl realizován v roce 2016, digitalizováno přes 5500 skleněných diapositivů.⁷ Velkou část tvoří diapositivity, které přibližují krásy Českého království, ale i dalších částí rakousko-uherské monarchie, např. Rakouska, Dalmácie (dnešní Chorvatsko), Bosny a Herce-

¹ Dnes Národní muzeum. Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu.

² Jinak také „laterna magica“. Jednoduchý promítací přístroj pro diapositivity.

³ Pavel SCHEUFLER, *Historické fotografické techniky*, Praha, 1993.

⁴ Oddělení dějin tělesné výchovy sportu, fotoarchiv. Texty k projekci „světelných obrazů“. Zájezd do Záhřeba, Dubrovníka a okolí r. 1906. Přednáška na dva večery, ob. 569.

⁵ Oddělení dějin tělesné výchovy sportu, fotoarchiv. Texty k projekci „světelných obrazů“.

⁶ Část diapositivů přešla do sportovního muzea v padesátých letech dvacátého století se zrušením sokolských muzeí.

⁷ Již v předchozích letech proběhla digitalizace dalšího velkého celku, tentokrát se jednalo o skleněné negativy (2637 kusů) ze sportovního fotoarchivu. Tato kolekce, týkající se sportu třicátých a čtyřicátých let dvacátého století, pocházela z Fotoateliéru Illek a Paul (od Františka Ilka) a ve sbírkách Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu NM byla uložena od padesátých let dvacátého století.

goviny, Slovinska, Srbska, Banátu, Černé Hory, Maďarska a Itálie na přelomu 19. a 20. století. V rámci Českého království je fotograficky zdokumentováno celé povodí Vltavy od jejich šumavských pramenů až soutok u Mělníka. Nechybí ani obrázky Šumavy i Pošumaví, Posázaví, Beskyd, Moravského krasu a najdeme zde i unikátní pohledy na Prahu z přelomu století a další místa dnešní České republiky. Velká část této sbírky je zveřejněna na internetovém portálu eSbírky.⁸

Kromě digitalizace sbírky skleněných diapositivů však ve sportovním fotoarchivu proběhla i digitalizace řady desek skleněných negativů ze sportovních sbírek a fotografií. Ty lépe umožní jejich badatelské využití a prezentaci a usnadní práci kurátorů s touto jedinečnou sbírkou.

Možnosti prezentace digitalizovaného materiálu

Možností prezentace digitalizovaných sbírek kulturních institucí je v dnešní době široká škála. Velmi záleží na kreativité dané instituce, jak dalece hodlá experimentovat ve virtuálním prostředí a v neposlední řadě také jakou finanční částku do přípravy takové prezentace vloží. Je však jisté, že iniciativa a úsilí se v tomto směru mnohonásobně vyplatí, a to v rostoucím počtu zvědavých návštěvníků v reálné expozici. Virtuální obraz instituce tvoří jakousi vizitku, podle které si potenciální návštěvník rozhoduje, zda ji navštíví, či ne. Platí zde také pravidlo, že čím lépe a čím více instituce ukáže svoji tvář např. v rámci webových stránek, tím spíše se uživatel rozhodne ji navštívit. Pro příklad lze uvést např. často zmiňované Rijksmuseum v Amsterdamu, jehož umělecké předměty jsou volně k dispozici ve vysokém rozlišení na webových stránkách, zdobí ale také např. krabice na mléko nebo módní doplňky. Návštěvnost muzea je v průměru 10 000 osob denně. Digitalizace sbírek má tedy větší potenciál a dosah, než se na první pohled zdá.

Digitalizace a evidence

Proč se pojem *digitalizace* objevuje v souvislosti s kulturním dědictvím čím dál častěji a proč je tak důležitý v dnešní muzejní praxi? V první řadě se jedná o proces, který má chránit předmět před častou manipulací a s ní spojeným rizikem opotřebení nebo poškození. Digitalizovaný předmět je reprezentován nějakým multimédiem – fotografií, skenem, zvukovou nahrávkou, videonahrávkou, trojrozměrným modelem apod., ale především informacemi, které předmět co nejpřesněji popisují. Bohatství každého sbírkového předmětu spočívá v jeho historii, procesu výroby, informací o místě nálezů, materiálu, stáří apod. Každá položka pomáhá k přesnější identifikaci předmětu a může přispět např. k výzkumu určitého typu sbírky nebo historické etapy.

Vyjmenované popisné informace k předmětům běžně označujeme pojmem *evidence*, která tvoří základní kámen digitalizace předmětu a nelze ji v první fázi digitalizačního

procesu pominout. Pro potřeby dalšího využití je však důležité, aby evidence byla vedena v elektronické podobě, a nikoli jen formou lístkového katalogu. Slouží k tomu řada evidenčních systémů, které v poslední době zažívají rychlý vzestup, co se týče funkcionalit a možností zpracování dat. V leckterém systému se může zobrazit formou jedniček a nul kompletní muzeum včetně přesunu exponátů či podrobných informací o restaurování konkrétního předmětu.

Prezentační portály v České republice

Digitalizace tedy plní roli konzervátora optické a informační hodnoty každého předmětu, zároveň ji lze však použít např. k propagaci sbírek a šíření informací mezi širší veřejnost. Má tedy i vzdělávací, edukační potenciál. Jak lze digitalizáty využít v kontaktu s veřejností?

Nejjednodušším způsobem je webová stránka, v rámci níž instituce představuje mimo běžné informace pro návštěvníka i fotografie sbírek v určitém formátu. Existují však i stránky, které jsou koncipovány výhradně pro prohlížení digitalizovaných sbírek. V rámci České republiky jich v posledních letech přibývá značné množství, ať už se jedná o prezentace jednotlivých muzeí (např. *Katalog Regionálního muzea v Litomyšli*)⁹ nebo krajské portály (např. *eBadatelna Zlínského kraje*),¹⁰ kde jsou prezentovány digitalizované sbírky muzeí a galerií z daného kraje. Dále v České republice vznikají portály, které shromažďují a prezentují digitalizovaný obsah zaměřený na určitý obor. Vznikají zpravidla na základě získaného projektu, vždy pod záštitou některé ze stěžejních českých sbírkotvorných institucí. Spektrum prezentujících institucí v těchto případech bývá poměrně široké. Jako příklad lze uvést *Virtuální národní fonotéku*,¹¹ kde jsou shromažďovány a prezentovány zvukové dokumenty napříč Českou republikou nebo *Českou digitální knihovnu*,¹² která má tutéž roli v rámci knihovnických sbírek. Pozici Národního portálu, který prezentuje sbírky z českých kulturních institucí napříč všemi obory, má portál *eSbírky*,¹³ kde je představena i unikátní sbírka skleněných diapositivů z období rakousko-uherské monarchie.

Portál eSbírky

Tento portál vznikl roku 2010 jako prezentační platforma digitalizovaných sbírek Národního muzea. Důvodem vzniku byla možnost prezentace sbírek v online prostředí a dále snaha získat nástroj pro poskytování dat na celoevropský portál Europeana. Krátce po uvedení do provozu se přihlásily i další české muzejní instituce s žádostí o zapojení do této platformy. Počet participujících institucí a digitalizovaných sbírkových předmětů na eSbírkách tak začal rychle narůstat. V počáteční fázi bylo pro koordinátory eSbírek prioritou navýšení počtu publikovaných předmětů za účelem zvýšení diverzity obsahu, a tedy rozvinutější využití portálu. Postupem

⁸ *eSbírky-kulturní dědictví on-line* [online]. Praha: Národní muzeum, 2017 [cit. 13.1.2017]. Dostupné z: <http://www.esbirky.cz/hledat/skupina/6866485>.

⁹ *RML sbírky online* [online]. 2008 [cit. 13.1.2017]. Dostupné z: <http://sbirky.rml.cz/hledani.php>.

¹⁰ *eBadatelna Zlínského kraje* [online]. 2016 [cit. 13.1.2017]. Dostupné z: <https://ebadatelna.zlkraj.cz/>.

¹¹ *Virtuální národní fonotéka* [online]. 2016 [cit. 13.1.2017]. Dostupné z: <https://www.narodnifonoteka.cz/>.

¹² *Česká digitální knihovna* [online]. 2017 [cit. 13.1.2017]. Dostupné z: <http://www.czechdigitallibrary.cz/>.

¹³ *eSbírky-kulturní dědictví online* [online]. 2017 [cit. 13.1.2017]. Dostupné z: <http://www.esbirky.cz/>.

času však bylo od této strategie upuštěno, dnes je při výběru dat pro publikaci dána přednost kvalitě před kvantitou. Zároveň jsou výběr předmětů k publikaci a tvorba správných metadat svěřeny do rukou kurátorům – profesionálům, kteří zaručují pravdivé informace o daných sbírkách a představují zpravidla to nejlepší z muzejních sbírek. Výběr předmětů je chápán jako reprezentace participující instituce. Co se týká typu multimédií, portál eSbírky představuje fotografie, skeny, audionahrávky, videa a řadu předmětů ve 3D formátu (např. sbírky Uměleckoprůmyslového musea nebo Vlastivědného muzea v Šumperku).

Cíle eSbírek jsou od počátku fungování nezměněny. Jedná se o nástroj, který přibližuje muzejní instituce široké veřejnosti, otevírá nové možnosti využití digitalizovaných sbírek a propaguje zapojená muzea a galerie. Platforma je neustále vyvíjena pro potřeby a využití širokou veřejností i profesionály. Kurátoři zde mohou nalézt předměty a materiály pro připravované výstavy nebo obrázky do odborných publikací, učitelé a studenti tu čerpají materiál pro využití ve

výuce. V blízké době bude platforma obohacena také o interaktivní prostor pro nejmladší uživatele, kteří si budou moci zahrát interaktivní hry s vybranými předměty. Cílem eSbírek je tedy v dlouhodobém horizontu zakotvit v povědomí veřejnosti a vědců, nabídnout obsah v takové formě, která je svému oboru adekvátní. V neposlední řadě má jejich obsah i edukační potenciál.

Portál během pěti let své existence změnil již třikrát svůj design a funkcionality, vždy v souladu s moderními trendy prezentace ve virtuálním prostředí. Od jednoduchého portálu pro potřeby Národního muzea se platforma vyvinula v komplexní systém vyhledávání, který je přehledně strukturován. Dbáno je především na to, aby prohlížení napříč sbírkami bylo intuitivní a uživatelsky nenáročné. Zároveň jsou eSbírky přizpůsobeny i náročnějším uživatelům – muzejním pracovníkům, kteří zde hledají konkrétní sbírkový předmět. Podrobné a přehledné filtrování jim usnadní cestu k požadovanému cíli. Filtrovat předměty lze podle instituce, typu sbírky, materiálu nebo datace.